

NİĞDE İLİ DESTAN GELENEĞİNE MÜZİKOLOJİK BİR BAKIŞ

“A MUSICOLOGICAL OBSERVATION TO EPIC TRADITION IN NIGDE CITY”

Timur VURAL¹

Öz

Niğde İli destan-anlatı geleneği 19. yüzyılın başlarından itibaren takip edilebilmektedir. Bu tür destanlar toplumun ortak acı ve iz bırakan olayları üzerine şekillendirilmiştir. Destanlar, dinleyenlerin ilgisini arttırmak için, her daim kalıp-ezgiler veya uzun hava tipindeki müzikler eşliğinde icra edilmiştir. Destan okuyan âşıklar, bazen bağlamaları bazense sadece sesleriyle bu geleneği icra etmişlerdir.

Bu araştırma kapsamında destan-anlatı türünün Anadolu topraklarındaki geleneksel yapısı üzerinde durulmasına müteakip, destanlardaki müzikal unsurlar sergilenmiştir. Niğde İlindeki destan geleneğinin geçmişi ve yaşayan halinin tespit edilmesinin sonrasında, âşıklardan derlenen destanların müzikal özellikleri incelenmiştir.

Sonuç olarak, destan okuma geleneğinin 1980’li yıllara kadar yaşadığı, günümüzde kaybolduğu tespit edilmiştir. Destan satmak için âşık ve şairlerin şehirde belirli yerlerde dolaştıkları, destan metinlerini ise basılı olarak ellerinde gezdirdikleri sonucuna varılmıştır. Geçmiş dönemlerde destan okuyuculuğunun bir meslek halini aldığı ve insanların büyük ilgisini çektiği görülmüştür. Derlenen destanlardan birinin uzun hava karakterinde, diğerinin ise kalıp ezgi olarak icra edildiği tespit edilmiş, destan sözlerinin edâsına göre, kalıp-ezgi seçildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destan, Destan-Anlatı, Niğde İli Destan Geleneği, Destan Kalıp-Ezgileri, Müzikoloji

Abstract

Nigde Province epic-narrative tradition can be traced from the early 19th century. Epics have been shaped by the common suffering and tragic events of the society. Epics have been performed in order to increase the interest of the listeners, accompanied by pattern-melodies or rhythm-free melodies. The Ashiq (Turkish Epic Teller) who tell the epic sometimes performed this tradition with their instruments (baglama, like lute) and sometimes with their voices.

In the context of this research, after describing the traditional structure of the epic-narrative types on the Anatolia, the musical elements in the epics were exhibited. After the determination of the past and present situation of the epic tradition in Niğde Province, the musical characteristics of the epics compiled from the ashıqs are examined.

As a result, it has been found that the tradition of epic-narrative has lived up to the 1980s and has now disappeared. In order to tell the epic, ashıqs and poets traveled in certain places in the city and they sold printed epic texts. In the past, it was seen that epic telling was a profession and attracted great attention of people. It was determined that one of the epics that was compiled in a rhythm-free melody and the other was performed as a pattern-melody.

Keywords: Epic, Epic-Narrative, Nigde City Epic Tradition, Epic Pattern-Melody, Musicology.

¹ Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, trvural@yahoo.com,
Orcid: 0000-0002-8395-9916

GİRİŞ

Macar Müzikolog Bela Bartok'a göre "Halk musikisi doğanın sesidir. (...)Yalın, anlam yüklü biçimi, zengin araçları, tazeliği, çıplak, şaşırtıcı ve katkısızlığıyla duygunun cisme dönüşmesidir"(Sipos, 2009: 13). Halk müziğimiz doğanın sesiyle, toplumun kalp ritminin iç içe geçmesidir. Türk toplumu kendi öz müziğini olaylara, ortamlara ve doğaya göre şekillendirmiştir. Savaşlar ile harman olan toplum, destanlarla şahlanmış, şehit oğulları için dövünen annelerin ağıtlarıyla dağlanmış.

Bu zengin kültür içinde destan geleneği, Türk milletinin folklorik özelliklerinden biri olmuştur. Destan kelimesinin kökeni Farsçadır ve "efsane, masal, kıssa, manzum kıssa, hikâye" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, genel Türk edebiyatında, Yunancadaki *επος*/epos ve aslı Fransızca olan *épopée* kelimelerinin de karşılığı olarak kullanılmaktadır. "Destan" kelimesinin ilk defa ne zaman kullanıldığını tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde Türkçeye girdiği söylenebilecektir(Vural, 2013: 3-4) Ayrıca Şark musicileri arasında saz sapının bağlarına *destan* denildiği bilinmektedir(Gazimihal, 1961: 61). Bu sebeple destan isminin, halk ozanları arasında sazlı söyleşiler sırasında seslendirilen, eserlerin isimlerine yansımış olması muhtemeldir.

Epik türdeki destanlar üzerine hem Anadolu'da, hem de Türk Dünyası'nda birçok çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmaların çok sınırlı kısmında bu destanların müzikal özelliklerinden bahisler açılmıştır. Bu konu müzikologların el atması gereken önemli bir alandır. Epik destanların melodilerinin sınırlı bir ses alanına sahip olması ve kalıp-ezgilerden oluşması müzikal yönden değerlendirilmelerinin önüne geçmiştir.

Epik destanların başlarına gelen bu üzücü sonuç, Anadolu destan-anlatı türünde de karşımıza çıkmaktadır. Yapılan kaynak taramalarında destanların kalıp-ezgilerine dair iki nota derlemesine Saygun ve Arseven'in eserlerinde rastlanmıştır. Ayrıca Ankara Devlet Konservatuarı tarafından gerçekleştirilen derleme çalışmalarında çok sayıda destanında kayıt altına alındığı bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı notaya alınmış olmasına karşın bazıları halen ses kaydı olarak kaderlerini beklemektedir. Bir kısmını ise türkü olarak bilmektedir. 1939 yılı derleme gezilerinde iki farklı icracıdan dinlenen "Gelin Ağlayalım (Ata'ya Ağıt)" isimli eser Âşık Haydar tarafından destan olarak bestelenmiş olmasına rağmen biz kırık hava bir türkü olarak bilmekteyiz. Diğer bazı kaynaklarda ise destanların melodilerinin farklı tiplerde oldukları ve şiirin karakterine göre seçildiklerine dair birkaç bahis açıldığı tespit edilmiştir.

Bu araştırma kapsamında Niğde İlinde destan geleneğinin geçmişteki durumu kaynak taraması ve kaynak kişilerin verdiği bilgiler doğrultusunda sergilenmiştir. Destan geleneğine ait yaşayan örnekler âşıkların aktarımlarından derlenmiştir. Âşıklardan derlenen üç destan ile ses kaydından notaya alınan güldürü tarzı bir destanın notalarının sunulmuş olması bu araştırmaya müzikolojik manada önem katmaktadır.

Anadolu'da Destan Geleneği

Anadolu'da seslendirilen halk ezgilerimizin büyük bir kısmı olaylar üzerine yakılmıştır. Halk, kendi vicdanında derin izler bırakan olaylar sonrasında, eski bir geleneğe uyarak her zaman ezgiler üretmiştir. Bu tür havalar halk müziğimizde çok önemli bir yere sahiptir. Bu türün en tipik örneği ise destanlardır.

Destanın tanımı ve türlerinin neler olduğuna dair çok sayıda çalışma mevcuttur. Destanın iki türü vardır. "İlki âşık şiir türlerinden biri olan '*destan-anlatı*' olarak ifade edilirken, ikincisi çok uzun soluklu bir anlatı olan '*epik/epos/epope*' de denilen türdür. Oğuzların Dede Korkut Destanı gibi 300 sayfalık büyük eserler ikinci tür kapsamındadır"(Boratav, 2013:41). Bu çalışma kapsamında ele alınacak tür ise ilki olan

âşıklar tarafından seslendirilen destan-anlatılardır. Bu iki destan türü arasındaki ilk fark epiklerin uzun soluklu olmalarıdır. Diğer fark ise epik türdeki destanların konularıdır; “Bunlar ulusların genellikle yazı-öncesi çağlarında oluşmuş, gelişmiş yapıtlardır. Konuları ise iki ana kümede toplanmaktadır: 1) Kozmoloji ve mitoloji, 2) Ulusun geçmişindeki önemli olayları...”(Boratav, 2013: 41-42). Ayrıca destan-anlatı türündeki eserler anonim değil sahibi belli halk edebiyatı ürünleri arasında yer almaktadır. Epik türdeki destanların eski devirlere veya daha geniş bir toplum sahasına hitap etmesinden ötürü anonim olarak değerlendirilmeleri daha doğru olacaktır.

Bu araştırmanın konusu olan destan-anlatı türü şu şekilde tanımlanabilir: “Destan efsanevi konuları ve halk arasında olup biten olayları anlatan edebi ve musiki ile ilgili bir türdür. Anadolu’da halen yaşayan destanlar, savaşları, kavgaları, her çeşit olayı anlatan, biraz gülmece niteliği taşıyan, hatta cinsel içerikli sözler taşıyan eserlerdir. Geyik Destanı, Öküz Destanı, Saz, Esnaf, Fare, Meme Destanları bunlara örnektir(Yönetken, 2017: 124).

Destan terimi, Türkiye Türkçesinde nazım şekli, halk hikâyesi, dinî hikâye, fikrî ve tasavvufî eser, mensur edebî eser, manzum ve mensur tarih, yeni edebiyat alanında genellikle vakaya dayalı uzun şiirler için kullanılmaktadır (Yıldız, 2009:8). Özbek’de bu görüşü destekler; “Destan âşık havalının en uzunudur. Daha çok aşk, kahramanlık destanları söylenirse de savaş, kavga, deprem, yangın, sel felaketleri, salgın hastalık gibi toplumu derinde etkileyen olaylar çok işlenen konulardır”(2014: 57).

Boratav, destan-anlatı türünü şöyle tanımlamıştır; “Dörder dizelik bentlerden meydana gelir. Bent sayısı 100²’ü bulan destanlar olduğu gibi, 8-10’u geçmeyenlerde vardır, ölçüsü çoğunlukla 11’lidir. Konuları ile destanlara yaklaşan şiirler de mevcuttur. Destanlar toplumu geniş ölçüde ilgilendiren olayları konu edinirler; belli bir savaş; bir başbuğun başarıları; salgın hastalık, deprem vb. gibi toplumu derinden sarsan afetler; baş-kaldırmalar vb. siyasi önemli olaylar(...) Anlatı tekniği çeşitli olur: kimi destanlarda âşık, olayları kendi ağzından anlatmakla yetinir; kimilerinde kısa bir girişten sonra, destanın önemli kişilerini konuşturur; her bentte kişilerden biri söz alır; destanın sonunu âşık gene kendi sözleriyle ve adını vererek bağlar. Âşıkların bir de “destan parodileri” (ciddi olmayan bir konuyu destan edasıyla anlatma) niteliğinde yaratmaları vardır. Destancılar sivrisinek, pire destanları, züğürtlük destanı gibi eserlere güldürücü abartmalar katarlardı(Boratav, 2013: 31). Tespit ettiğimiz destanlar bu tanıma ait özellikleri taşımaktadır. Derlemiş olduğumuz destanlardan biri Yalova depremine, bir diğeri suikast kurbanı olan Yüksel Menderes’e, diğeri aşığın ayrılık acısına yakılmaktayken, ses kaydından notaya alınan “Kötü Talih Destanı” ise güldürü tarzı destanlara örnek olmuştur. Hepsisi aşığın ağzından anlatılmıştır. Ayrıca âşıkların bir kısmı mahlaslarını son dörtlükte okumuşlardır.

11’li ölçüde yazılmış Âşık Cüma’ya ait “Uzun Kuş Destanı” bu tarza ait güzel bir örnektir.

Uzun Kuş Destanı

(...)Sığırcığın çobanlıkta midesi	<i>Âşık Cüma</i> , düştü ahile zare
Güvercinin evi saray tarlası	Hacı leylek gelir, maskara
Saka kuşu dersen gökler ağası	Bir kuş var; hiç inmez havadan yere
Marifeti balık avlar kândır	Ne acayip hakkın sırrı dediler(Yönetken, 2017:125).

“Halk arasında tarihi ve mitolojik nitelikli destanlara az rastlanmakla birlikte yakın geçmişte olan ve toplum vicdanında iz bırakmış olaylar üzerine yazılmış/söylenmiş destanlar Anadolu’da yaygın olarak görülmektedir. Hemen her türlü sosyal olayı konu edinen destanlara halk edebiyatında ve halk müziğinde rastlanmaktadır”(Duygulu, 2014: 143).

² Talibî’nin “Seyahat Destanı” 160 dörtlüktür (Talibi, 1946: 32).

Duygulu'nun tanımı halk arasında mitolojik ve tarihi destanlara az rastlandığına işaret etmektedir. Hâlbuki 2017 yılı Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde tarafımızdan Sibirya Bölgesinde gerçekleştirilen alan çalışmalarında, birçok mitolojik özellikler taşıyan destan derlemeleri yapma imkânımız olmuştur. Anadolu'da epik destan geleneğinin neden kaybolduğu araştırılması gereken bir husustur.

Destan geleneği toplumun içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi şartlara göre değişim veya uyum göstermiştir denilebilir. Selçuklu döneminde savaş ve egemenlik telaşı içinde olan toplumun destancıları kahramanlıkları destanlaştırırken, aynı dönemlerde tarihsel ve güncel olaylar destancılar tarafından aktarılmıştır (Boratav, 2012: 40). Kimi zaman saz eşliğinde icra edilen bu destanlar, bazen de sadece şiir şeklinde aktarılmıştır. Belli bir kişi veya belli bir olayı konu alan destanlar farklı yörelerden derlenebilmektedir. Bu tür destanlarda olay ya da kişi sabit kalırken, âşık hikâyeye çeşitli ekleme ve çıkarmalar yapabilmektedir. Türkülerin göçünde tespit edilen büyük benzerliklere destanlarda daha az rastlanmaktadır. Türkü sözleri melodileriyle pekişirken, destanlar aşığın oluşturduğu kalıplar ve ezgilerden dolayı sözleriyle öne çıkmaktadır. Uzun beyitlerden oluşan destanların göçleri olmak ile beraber oldukça farklı karakterlere sahip olabilmektedirler. Buna örnek olarak; "Mihrali Bey Destanı"nı verebiliriz.

"Mihrali Bey Destanı"

(Karslı Âşık Sadık - 16 dördlük - 11'li ölçü)

(...) Akıbet O'na da bu fâni cihan
Yar olmadı göçtü kalmadı mihman
Cennet-i Al'â'da tuttu bir mekân
Gaziler yanına vardı Mihrali

Sadık'ın feleğe meydanı kaldı
Kıydı o yiğide nâm şânı kaldı
İkinci Koroğlu destanı kaldı
Söylenir dillerde merdi Mihrali

(Kaya, 1985: 89)

"Mihrali Bey Destanı"

(Tokatlı Aşık Püryâni - 5 dördlükten -11'li ölçü)

(...) Köyü Acıyurt'tur yeri Konak'tır
Böyle bir yiğidi görmeli çoktur
Yiğitliği veren ol Gâni Hak'tır
Sivas ülkesinin beyleri geliyor

Püryâni bu anda söyler bitirir
Hakk'ın birliğine şükür yetirir
Yurdun şerefini beyler arttırır
Sivas ülkesinin beyleri geliyor

(Kaya, 1985: 93)

Doğan Kaya'nın eserinden ulaşılan iki destandaki başkarakter aynı olmakla beraber, âşıklar yörelerine ulaşan bilgiler, diğer âşıklarla yaptıkları meşkler veya kendi görgü tanıklıkları sonucunda destana hayat vermişlerdir.

Macar Türkoloji Uzmanı Ignác Kúnos'un 1886 yılında İzmit İli'nde derlemiş olduğu "Ramazan Destanları" en eski kayıtlardandır. "Bahşiş cömertçe verildiyse bekçi baba uzun bir destan, bahşiş az verilir ise kısa bir destan söyler. Bazen komik, kendi bitlerinin hayat öykülerini anlatan veya en sıradan şeyler hakkında destanlar düzer. Kúnos, bekçi babadan modern temalar hakkında da türküler ve destanlar dinlemiştir (Szilágyi, 2007: 83-84). Görüldüğü üzere destan, Türkün her anında yanında olmuştur. Yaşamın her anına yönelik destanlar mevcuttur. Bunlara bir diğer örnek ise "Yemek Destanları"dır. Yemek yemek insan yaşamında hayat kaynağı olmanın yanı sıra, keyif kaynağı ve kültürün önemli bir unsuru olmuştur. Vehbi Cem Aşkun'dan aktarılacak olan Âşık Ruhsâti'nin 11'li ölçüdeki "Boz Ayran Destanı" bu türe ilişkin güzel bir örnektir.

(...) Ben neyleyim baklavayı böreği
Sen soğutun ancak yanık yüreği
Mevlâ'm eksik etme dinin direği
Yanı sıra bir güzelce boz ayran

Terk eyledin *Ruhsat* gibi yiğidi
Davar sahibine verdin öğüdü
Bilmem muhannetler senin nen idi
Döndürdün yüreğim tuca boz ayran (Aşkun, 1998: 48)

Destanların yapısal özellikleri çeşitlilik göstermektedir. "Âşıkların müstakil bir hüviyet gösteren manî ve koşma tipi 7, 8 ve çoğu zaman 11'li hece ile ve dördlüklerle meydana

getirdikleri her türlü hayat hadiselerini içine alan eserler “destan” sayılmıştır”(Elçin, 2003: 25-Karasoy, 1991: 37). Destâni şiirlerin yapısı dörtlükler halinde olabileceği gibi zaman zaman mısraların ardı ardına dizilerek bir bütün halinde eseri tamamladıkları görülür(Yıldırım, 2003: 65).

Karacaoğlan’a ait olan altı dörtlükten oluşan ve 8’li ölçüdeki “Eğri Dağı Destanı”nın son iki dörtlüğü şöyledir:

(...)Eğri Dağı’nın eteği	<i>Karac’Oğlan</i> , döne döne
Çevresi aslan yatağı	Gezer dağlar yana yana
Kalkmış kervan otağı	Yitirdim yarım bir suna
Sana geldim, Eğri Dağı	Sana geldim Eğri Dağı (Cunbur, 2008: 301)

Destancıların yani destan okuyucu ve yakıcıların günümüz deyişiyle âşıkların, Türk toplumunda farklı bir konumları olmuştur. “Destan okuyan ozanların eski Türk dini döneminde sosyal görevleri (şifacılık, sihir, rakkaslık) ve nüfuzları çok büyüktür. Hatta İslâmiyet’in kabulü sonrasında, bu görevleri uzun süre devam etmiş ve zaman içinde doğal olarak azalmıştır. Köprülü’ye göre ozanlara Anadolu’da XV. yüzyıla kadar rastlanmaktadır ve bu tarihten sonra yerlerini halk âşıkları almaktadır”(Köprülü, 2009: 233).

Destanların İcrası ve Melodik Yapıları

Destan okuyuculuğunda, dikkat çekici unsur görüldüğü üzere, müzik eşliğinde icra edilmesidir. Bu müzik kimi zaman sözlere eşlik eden bir sestem ibaretken, Anadolu’nun çoğu yerinde bağlama, destan okuyucuların vazgeçilmez aktarım aracı olmuştur. Güncel ve derin iz bırakan olayların aşığın bakışıyla aktarıldığı destanlar, müzik sayesinde daha kalıcı ve ilgi çekici bir hale gelmiştir. Destanı okuyanların oluşturdukları kalıp-ezgiler ile bağlamanın uyumlu icrası, destancıları aranan ve dinlenen kişiler halini getirmiştir.

Âşık tarzı halk edebiyatının ürünleri olan destanlar, Türk şiirinin en eski şekli olan koşma ya da koşug türü ile iç içe geçmiştir. Destanların, birçok araştırmacı tarafından koşma türü içinde zikredildikleri bilinmektedir. Araştırma kapsamında tespit edilen müziksel açıklamaların tamamı koşma türü ve âşık havalarına (ayaklara) yönelik olmuştur. Direkt olarak destan üzerinden müzikal tespit sadece Saygun ve Arseven’in eserlerinde bulunmuştur.

Köprülü’ye göre “Koşug kelimesi güfteye beste zam ve terdif etme (takip etme) manasındadır. (...) Ayrı bir bestesi ve terennümü vardır. Bu besteye söylenen koşmalar, genellikle 11’li hece ölçüsünde olur”(Köprülü, 2004: 246-247). Burada Köprülü’nün ‘ayrı bir bestesi vardır’ tanımı halk bilimi araştırmacıları tarafından eleştirilmektedir.³ Bu eleştiriler cümlelerin yorumlanmasındaki farklılıklardan ortaya çıkmış olabilir. ‘Ayrı bir bestesi ve terennümü var’ diyen Köprülü, her koşma için ayrı bir beste yapıyor demek istemiş olmayabilir. Koşma tarzında âşıkların söyledikleri ezgilerin ayrı bir ahengi olur manasında kullanmış olabilir. Bu şekilde düşünüldüğünde Köprülü’nün tanımı daha anlaşılır bir hal almaktadır.

Araştırmacılar, koşma türünün ezgi yapılarına yönelik çeşitli bahisler açmışlardır. Ozanoğlu, Kastamonu yöresine yönelik çalışmasında “24 tarzda teganni edilebilen koşmaların inşadı divan ve emsali hükümlerine tabidir” diye aktarmıştır (1940: 27). Anlaşıldığı üzere 24 farklı kalıp-ezgi tespiti yapan araştırmacı âşık havalarının farklı kalıp-ezgilerden oluştuğunu teyit etmektedir. Özbek’e göre (1992: 216) “Müstezat, Divan, Garip, Kürdi, Kesik vb. isimler bir hava, birer ezgi ismidir. (...) Belli ezgilere isim takma geleneği yurdumuzda sadece geçmişten beri sistemli müzik icra eden birkaç iline mahsustur. Köylere inildikçe halk havalarına doğrudan doğruya ya da türkünün kahramanın adı veya söyleyenin adı, yöre adı

³ Özkul Çobanoğlu,(1996:35-41) doktora tezinde “Âşıkların koşmaları için ayrı birer besteleri olamaz” der ve Köprülü’nün saha çalışmasından uzak, kitabi bir halkiyatçı olduğuna dair ağır eleştirilerde bulunur.

gibi yerel isimler takılmaktadır. Celalin Ağdı, Ali Paşa Türküsü, Pire Destanı, vs.” Âşık Ömer’in 11’li ölçüde yazılmış olan yedi dörtlükten oluşan “Pire Destanı” güldürmece konulu türe güzel bir örnektir.

(...)Uyurken anı bekledim uyandım	Âşık Ömer eydür bunu söylerim
Kolladım sığadım karşı dayandım	Aşk elinden dün-ü günü inlerim
Ocaklara düşüp küle boyandım	Durmayup pirenin medhin eylerim
Dahi gözüm açılacak hal değil	Akıl virüp inanacak hal değil(Köprülü, 2004: 273)

Âşıkları her güfte için ayrı ezgiler üretmek yerine, o şiirin içeriğine uyumlu olan kalıp-ezgiler seslendirirler. Çobanoğlu’da bu görüşe destek olarak “Konu ve edâdan hareketle oluşan ‘geleneksel ezgi-âşık şiiri’ birlikteliği, âşık tarafından irticalen yaratılan şiirin konusu ve edâsına göre söylenip çalınan müziği eşliğinde yaratılır” demiştir(1996: 37).

Destan konusuyla uyumlu kalıp-ezgi hususuna müzikal bir örnek olarak Âşık Davut Sulari’nin “Kötü Talih Destanı” verilebilecektir⁴. Bu destanda konu, aşığın güldürü maksatlı olarak planlamış olduğu talihsizlikler üzerine kurulmuştur. Aşığın okuyuşundaki edâ ve ses tonu eserin karakterine uygun olarak komik türdedir. Resim 1.’de görülmekte olan bu destan ses kaydından tarafımızca notaya alınmıştır.

Nikriz beşlisi üzerine kurulmuş olan bu destan usullü ve serbest okunan iki bölmeden ibarettir. Serbest okunan kısımda âşık aynı perdeden hızlıca şiiri havalandırırken arada sazıyla küçük dokunuşlar yapmaktadır. Günümüz rap parçalarına yakın bir hızda söylenen serbest kısmın öncesinde saz ile sonrasında ise söz ile usul içinde aynı melodi seslendirilmektedir. Kalıp-ezgi üzerine tasarlanmış olan bu destanın, usullü olan kısmı Nikriz dizisinin şakacı havası ve ritmik yapısının da etkisiyle oyun havalarımızdaki kıvraklığı hatırlatmaktadır.

⁴ Asıl adı Davut Ağbaba’dır. Âşık Davut Sulari H.1341, M.1925 yılında Erzincan’ın Tercan ilçesine bağlı olan Çayırılı Bucağı’nda doğmuştur. Âşık Davut Sulari 17 Ocak 1985 yılında Erzurum’da Ali Rahmani’nin Âşıklar Kahvesinde sanatını icra ederken rahatsızlanmış, Erzurum Numune Hastanesi’ne kaldırılmış ve burada hayata gözlerini yummuştur(Yılmaz, 1996: 16-34).

YÖRESİ
ERZİNCAN
KİMDEN ALINDIĞI
AŞIK DAVUT SULARI
SÜRE:

Kötü Talih Destanı

SES KAYIDINDAN
NOTAYA ALAN:
TİMUR VURAL

Usullü

SAZ

6

Serbst

8

10

12

Usullü

Rast gel di bir kim se çı kıp gi der ken

Bilmem bu şehirde ne kâr edeyim
Getirdim aklıma durup dururken
Dedim bu yerlerden firar mı edeyim
Rast geldi biri kimse çıkıp giderken

Terzi oldum kesemedim çukayı
Balıkçı oldum balık yuttu hokkayı
Kasap oldum ele aldım baltayı
Parmagımı kestim gerdan kırarken

Sözü tutupta dinledim onu
Varıp bir köşede tutum mekanı
Çiftçi oldum ele aldım sabanı
Okuzlerim öldü tohum ekerken

Düşündüm kendimden bir sanat buldum
Çapayı kazmayı elime aldım
Varıp bir şehirde bahçıvan oldum
Şahsuyab oldum kozan sularken

Kalaycı oldum kalayladım kabları
Kırıldı hep tavaların sapları
Doktor oldum düzdüm ecza hapları
İçen zehirlendi ilaç ederken

Bu kuru kavgadan bıktım usandım
Pişman oldum ettiğimden utandım
Bir sabah namazı camiye vardım
Pabucum çaldırdım namaz kılarken

Çiğerci oldum da çiğerci alkana
Paçacı oldum sinek düştü kazana
Gemici oldum çıktım behr-i ummana
Gemiyi batırdım yelken açarken

Benim hayırsız olduğumu bildiler
Boyuk şehirden taşraya sürdüler
Çoban oldum üç beş koyun verdiler
Hepsini kurt yedi çakal kovarken

Bakkal oldum oldum mekanım kapan
Yüz çevirdi benden cümle bezirgan
Var mıdır benim gibi hicranla yanan
Muhabbetten uzak duran ellere

Gedai'yim dedim alem inandı
Etfaiye oldum tüm şehir yandı
Tellal oldum alışveriş kapandı
Koyunu çaldırdım atım satarken

Resim 1. Aşık Davut Sulari'ye Ait “Kötü Talih Destanı” Derleme Notası

Destan ve destancı tanımını ve müziksel içeriğini doğrular bir örneği⁵ Macar Müzikolog Sipos şöyle aktarmaktadır:” Âşık Mehmet Demirci, Adana İli, Düziçi Kasabası, Gökçayır Köyü’nde bizlere destanı kendisinden geçercesine, her kelimesine bastıra bastıra okuyor, destanın hikâyesini okurken hareketleriyle de canlandırıyor. Üç saatlik okumanın sonunda Karacaoğlan’dan yaklaşık elli, Köroğlan’dan yüz, El-beyoğlu, Âşık Halil, Deli Boran, Dadaloğlu gibi saz şairlerinden bildiği pek çok destanı söyledi. Ne var ki onca dörtlüğü aynı ezginin çeşitlemeleriyle okumuş, dörtlükleri bir birine bağlayan aranağmeleri bile çok az çeşitlendirmişti.”(Sipos, 2009: 37)

Demiralp (1988:155-156) çalışmasında “Destanlar uzun havalardır” demiş olsa da, tespit ettiğimiz bazı destanlarda (Ör. Kötü Talih Destanı, Ayrılık Destanı), uzun hava türünün serbest ritim özelliği bulunmamakla birlikte, kalıplaşmış ezgilere şiirin oturtulmasıyla ortaya çıktıkları tespit edilmiştir. Bazı destanların ise serbest ve usullü kısımların birleşmesinden oluştuğu görülmüştür (Ör. Kötü Talih Destanı).

Türkiye Cumhuriyeti’nin önemli bir bestecisi ve müzikoloğu olan Ahmet Adnan Saygun (1907-1991) Anadolu coğrafyasında birçok halk müziğimizi derleyerek günümüze ulaştırmıştır. Resim 2.’de gördüğümüz ve destan derlemesine ait nadir bir örneğe yine Saygun’ eserinden ulaşılabilmektedir. Kaynak kişi, Rize’nin Ulucami (eski adı Potomya) köyünden 1912 doğum tarihli, Sıbyan Oğlu İbrahim’dir. İbrahim, okur-yazar ve rençberlikle meşguldür. Karadeniz müziğine ait süslemeler bu destanda dikkat çekmektedir. Beş sestem oluşan dar bir

⁵ Janos Sipos’un 26 Eylül 1988 tarihli Adana’daki ilk derleme gezisinden.

kalıp melodi karşımıza çıkmaktadır. İnci karakterdeki bu ezgi buselik dizisi üzerine kurulmuştur.

Bir des tan baş la dim - der di me rak tan — Tat li — gö rü şe lim boy le ı rak tan

Resim 2. Rize Yöresi Destan Örneği

Bir destan başladım derdi meraktan
Tatli görüşelim böyle ıraktan
İsteriz her işi Dzenabi (Cenabı) Hak'dan
Sevdaluk peşinde yandım böyle ıraktan
Yazdırdım destane herkes okusun
Herkes merağını arasın bulsun
Dzumle (Cümle) arkadaşşa yadikar olsun
Sevdaluk peşinde yandım tsare.(Saygun, 1937: 28).

Müzik eğitimcisi ve folklor araştırmacısı olan, Veysel Arseven'in (1919-1977) müzikoloji bilimine önemli hizmetleri olmuştur. Trabzon yöresine ait "Fener Destanı" 1948 yılında Arseven tarafından yayınlanmıştır. Bu kalıp ezgi Saygun tarafından derlenen ezgiye göre daha geniş bir ses alanına sahiptir. Yedi seslik alana sahip olan ezgi Hüseyini dizisi özelliklerini göstermektedir. Çıkıcı-inci karakterdeki ezgi güçlü sesi olan 'la' üzerinde başlayıp 'mi' sesinde karara varmaktadır.

Fener Destanı

Sa at bir de düş tüm mey dan yo - lu na me ğer va dem dolmuş e cel yo lu na

Resim 3. Arseven Tarafından Derlenmiş Olan "Fener Destanı"

Saat birde düştüm meydan yoluna	Gide gide açhaneye dayandım	Hayın herif kurdu kalbine hile
Meğer vadem dolmuş ecel yoluna	Biraz yemek yemem idi göradım	Geldi benim ile dolaştı dile
Rusye'den aldım cebr ile fener	İştahım yok ekşi yemek aradım	Yemeğimi yedim sildim mendille
Saray burnunda asılı döner	İçeriye girdi Tozoğlu Gülhan	Dedim Allah'tan bul ey zalim oğlan
		(...)(Arseven, 1948:16-17)

Destanın oluşmasında birçok bileşen etken olmaktadır. Destanların icra özelliklerinden bahseden Yıldırım'a göre başarılı kompozisyon için, destancının anlatacağı hikâyeyi iyi bilmesi, destanın geleneksel yapısını iyi bilmesi, destanın sözlerine göre ezgiyi şekillendirebilmesi ve destan okuyucuyu teşvik edecek bir dinleyici kitlesi gerekmektedir. Bu şartları gerçekleştiren sanatçı kullandığı müzik aleti eşliğinde başarılı bir şekilde destan icra etme şansına sahip olur(2003:64). Görüldüğü üzere aşğın işi gerçekten zordur. Birçok bileşeni içselleştirmeden iyi bir destan okuyucu olmak imkânsızdır. Öncelikle âşık hikâye edeceği konuya o divanda en hâkim olan kişi olmalıdır. Yoksa açacağı hatalı bahisler dinleyicilerin huzursuzlanmalarına neden olabilecektir. Destanın söz içeriğine göre kalıp-ezgilerinin seçilmesi büyük önem arz etmektedir. Ağıt karakterindeki bir destanda icra edilen ezgi ile Pire Destanı'nın ezgisi farklı karakterlerde olmalıdır. Destan türünün hece ölçüsünü, kafiye yapısını ve mahlas ya da isim kullanım geleneğine aşına olmalıdır. Tabi ki olmazsa olmaz ise taleptir. Destan dinlemekten haz duyan, yaşanan olayları veya güldürme nitelikli destan konularını aşğın ağzından ve sazından dinlemeyi isteyen bir kitle olmalıdır.

Niğde İli Destan Geleneği ve Özellikleri

Niğde ili müzik folkloru açısından oldukça zengin bir şehirdir. Galanti'ye göre "Musikili bir takım manilere "Kayabahçe"⁶denilmektedir. Bu isim manilerin yüksek sesle okunduğuna işaret etmektedir. Bu ismin Niğde civarındaki köylerden birinden alındığı düşünülmektedir. Bu köy manicileri ve şiir okuyucularıyla meşhurdur."(1950:34) Niğde ili Kayabaşı mahallesi yüksek kayalardan oluşmuş tepeler üzerine kurulmuş bir muhittir. Bu tespitlerden anlaşıldığı üzere eski zamanlarda âşıklar bu yüksek kayaların üzerinden gür sesleri ile mani ve destan havalandırmışlardır. 94 yaşındaki Azmiye Göher'de bu bilgiyi doğrulamak ile birlikte "Eski zamanlarda bu yerlerde "Kayaardı Cuması" denen ve halkın eğlenmek için toplandıkları etkinlikler yapılırdı. Kayalığın üstüne tüm gençler toplanırlardı. Orda gençler eğlenirlerdi. Gençler içki içip birlikte türküler söylerlerdi" diye eklemiştir(KK.7).

Niğde İli'ndeki destan okuyan âşıklara, 19. yüzyılın başlarından itibaren kayıtlardan ulaşılabilmektedir. Araştırma kapsamında tespit edilmiş olan bazı destan okuyan âşıklara ait bilgiler ve örnek destanları bu kısımda sunulmaktadır.

Niğde'nin adına şenlikler düzenlenen en ünlü âşıklarından biri olan Tahirî'nin, Niğde Ortaköy'de 1812-1814 yılları arasında doğduğu düşünülmektedir. Âşık, etraf köyleri gezer, köy odalarında sohbetler yapar, koşmalar ve destanlar okur, rast geldiği güzellere, güzelliklere meftun olur şiirler yazmıştır(Özmel,2009: 48).

Niğde Altunhisarlı Âşık Kemâlî Baba ise 1859'da doğmuştur. Söylediği koşma, semai ve destanlarıyla ünlenmiştir(Özmel, 2009: 65). Âşık Kemâlî'nin yoksulluk ve talihsizlik üzerine yazdığı 8'li ölçüdeki destanı şöyledir:

(...)Oğlum Fettah, kaldık dara	Ahir zamanın fakısı
Var derdine derman ara	Sinemde aşkın yakısı
Ağlarım, şeyh para para	Tellah'ın ahır sekisi
Çeşmimin yaşını silmedi	Hoş <i>Kemâlî</i> 'yi salmadı(Özmel, 2009: 74).

Yine Niğde'nin 19. yüzyıl âşıklarından olan Hüdâî'ye ait olan bir destana Bor Halil Nuri Kütüphanesi'nden ulaşılabilmektedir. 1831-32 yıllarına tarihlenen K 409 numaralı "Şifanâme" adlı eserdeki 11'li ölçüdeki destanın bir kısmı şöyledir:

(...)Ârife bu kadar ettim işaret	<i>Hudâî</i> destimde yoruldu hâme
Vezn-i mevzun hita buldu nihayet	Kodum ismin kalsun hûb şirin nâme
İki yüz kırk hane işbu hikâyet	Dinleyen şad olsun irdi hitâme
İşidenler hep gümane kavuştu	Şifâyî de Selvihana kavuştu (Bakırcı, 2017: 25)

Ergün'e göre Âşık Bezmî 19. Yüzyıl Niğdeli âşıklarından bir diğeridir. 1873 senesinde hayata veda eden âşık, 12 dörtlükten oluşan destanında, iki evliliğin zorluklarını aktarmıştır. Son iki dörtlülüğü şöyledir:

(...) İki evliliğin rezalet sonu	Bu bir kalbe doğdu dedim ibtidâ
Canfesten isterler onlar da donu	Ben söylemem dahi söyleten Hudâ
Biri ne isterse o ister onu	Dillerde zikrolsun <i>Âşık Bezmîya</i>
Biri biriyle kavgasına bak	Çün rızkını veeren Mevla'sına bak(Ergün, 1938: 846).

Âşık Sadık, 1864 yılında Niğde'nin Keçi ağaç köyünde doğmuştur. Son yıllarını sağır ve kör olarak geçirmiştir (Bakırcı, 2017: 37). Âşık Sadık'ın kurtuluş savaşını aktardığı yedi dörtlükten oluşan 11'li ölçüdeki destanın son iki dörtlülüğü şöyledir:

(...) Kemal Paşa şanlı hudut kuşadır	<i>Sadık</i> 'ın gözleri çıktı ya haçan
Umarım millet serbest yaşadır.	Düşmanın sırtına çekildi palan

⁶ Ali İhsan Beyhan, bu yerin Niğde'nin "Kayabaşı" mahallesi olması gerektiğini zikretmiştir (2006: 11).

Yunanın g.tüne değdi nişadır
Eritmeye kořtu denize dūřmanı

Açılmış cıvadu binilmez kalan
Gaybetmiř yuların kaçıyor dūřman (Özmel, 2009: 100).

Niğde il merkezi ve ilçelerinde 1980’li yıllara kadar destan okuma geleneğinin izleri takip edilebilmektedir. Özellikle Niğde il merkezindeki “Amele Pazarı” mevki (bugünkü valiliğın karşı çaprazına düşen yerler) ile “Perşembe Pazarı” mevkiinde, özellikle pazar düzenlendiğı günlerde çok sayıda destan okuyucusunun gezdığı, kaynak kişilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır(KK.1-KK.2-KK.3-KK.4). Bor ilçe merkezinde ve pazar yeri çevresinde destan okuyucular sıklıkla halkın gönül teline dokunmuştur. Destancılar dinleyici bulmak için gezerlerken, çeşitli maniler söyleyerek halkın ilgisini çekmeye çalışırlardı. Buna bir örnek Özcan Arslan aktarıyor: “Bor pazarında çocukluğumda Cemil Turgut vardı, mani söyleyerek, pazarda gezer ve destan satardı.

Saat üç buçukta bazarı gezdim
Bu talihsiz yazıyı da ben kendim yazdım
Canımdan usandım dünyadan bezdim
Küstüm bu dünyaya da söylemem gardaş”(KK.4)

Tüm kaynak kişilere göre, destan okuyucuların ortak özelliğı, basılı destan sözlerini ellerine alarak dolaşmalarıdır. Bazı destancılar, destanlarını okuyarak dolaşırlarken, bazıları ellerindeki büyük teyplere aldıkları kayıtları çaldırarak gezerlerdi. Genellikle halk destancıların etrafında toplanırlar ve onları dinlerdi. Beğendikleri destanların sözlerini satın alıp evlerine götürürlerdi. Sabri Özdağ’a göre “1960’lardan sonra teyp başladı, öncesinde saz ile gezerek söylenirdi. Destan okuyanlara çok önem verilirdi. Millet hemen başına toplanırdı” (KK.1).

Fikret Dikmen, Niğde destan geleneğinin zaman içinde türküye dönüştüğünü belirtir ve ekler: “Zekeriya Bozdağ’ın “Nuri’nin Ağıdı” gibi eserler, hep destandın aslında. Çoğtu türkü, destandan türemiştir. 12-13 yaşlarında ben de destan yazdım. Bir kız kaçırmıştı, arkasından oğlanlar hapse girdiler. Onun destanını yazmıştım. 1965 yılında benim yaşlarda biri, kendinden üç yaş küçük birini ağıla götürüyor ve boynunu keserek öldürüyor. Bunun üzerine bir destan yazmıştım. O dönemden aklımda kalan bazı destanlar şunlar: ‘Evde Annesiyle Birlikte Yanan Kızın Destanı’, ‘Deprem Destanı’, ‘Tosya’nın Akkavaklı Köyünde Dağa Kaldırıp Öldürülen Gelinin Destanı’, ‘Annesini Kesmek Üzereyken Taş Olan Adamın Destanı’ gibi. Destan şinde gelir vardı. şiir yazarak para kazanamazdın, ama destan satarak para kazanabilirdin. 25 kuruşa satardın.” (KK.2)

Bazı destan okuyucuları kendi kasetlerini kendi sesleri ile doldururlarken, sesine güvenemeyen destancılar aşıklara sazları eşliğinde okuturlar ve aldıkları kaset kayıtlarını çaldırarak destan sözlerini satarak geçim yaparlardı. Niğde ilinde destan okuyarak ve sözlerini satarak geçim yapan bir sürü aşık ve şairin varlığı bilinmektedir.(KK.6) Zaman içinde

Resim 4. Elinde
Megafonla Destan Okuyan
Adanalı Destancı
Yusuf Işık (Pişmanlık,
2015: 45)

592

Resim 5. Destan Metni Örneğı

teknoloji ve kaset piyasasının hızlanması gibi etkenler sonucunda, Niğde’de destan okuma ve satma geleneği yok olmuştur.

Destan okuyuculuğu veya destan satma geleneği Anadolu’nun birçok farklı yöresinde hayat bulmuştur. Afyon İli Emirdağ İlçesi destan geleneğine ait önemli bir tespiti 1986 yılında yayınlamış olan yerel bir gazetede yazıdan ulaşılmıştır. “Yolunuz bir gün Emirdağ’a düşerse, Âşık Yaşar’ı görürsünüz, elinde destanı, boynunda teybiyle dolanırken caddelerde. Salı günleri kurulan Emirdağ pazarında boynundaki teyp ile kendi sesinden destan okurken, arada dem tutardı. Elindeki arkalı önlü tek yaprak olan destanı satardı.”(Yıldızkaya, 1986).

Emirdağlı Âşık Yaşar’a ait Keskin İlçesinin Danacaovası Köyündeki “Düğün Felaketi Destanı”:

Keskin’in düzündü koyun yayılır	Çalıyor nişanda çalgılar	Keskin çeşmesinden içtim suyumu
Kimi yanar kimi bayılır	Oynuyor içerde nişanlıklar kızlar	Bilemedim ben aygazın bu huyunu
Doksanyedi ölü nasıl sayılır	O kadar ölüye dayanmaz özler	Sorun bura danacaova köyümü
Yanık cesetlere bakın anneler	Alevin içinde kaldık anneler	Alevin içinde yandık anneler

(Yıldızkaya, 1986)

Destan satma geleneği, tüm Anadolu’da benzer şekilde yaşamıştır. Buna ait bir diğer örneği Şair Şuayip Odabaşı’nın 2009 yılında Milliyet Gazetesi’nin blogunda kaleme aldığı “Destan Yakıcılar” adlı yazısından öğrenmekteyiz. Çanakkale’nin Yenice Köyü’ndeki destan geleneğini şöyle aktarılmaktadır. “1970’li yıllarda, elinde bir tomar kâğıtla bağıra bağıra destan satanlar vardı. Destan satıcıları çok önemli bir olayın sonucunu şiirle aktarırdı. Bir matbaada saman kâğıtlarının bir yüzüne süslü bir çerçeve içinde basılan destan, 5-10 kuruşa satılırdı. Destan satıcıları ilçelerde yapılan pazarları gezerlerdi. Destanın ezberledikleri bazı önemli kıtalarını yüksek sesle okurlardı. İnsanların ilgisini uyandırıp destanları satarlardı. İbret verici olan olaylar destanlaşırdı. ‘Veremden Ölen Genç Kızın Destanı’, ‘Askere Gideceği Zaman Ölmüş Olan Delikanlının Destanı’ gibi.” (29 Ağustos 2009, <http://blog.milliyet.com.tr/-destan--yakicilar/Blog/?BlogNo=200155>, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2018)

Niğde İli Destan Derleme Çalışması

Araştırmanın bu kısmında, Niğde ilindeki âşıkların yapılan görüşmeler esnasında aktardıkları destan örnekleri sergilenmiştir. Âşıkların okudukları destanlar ses ve video kayıt cihazları vasıtasıyla kayıt altına alınmış, sonrasında notaya alınarak sunulmuştur. Notaya alma işlemi esnasında, akort bozuklukları, melodi ve sözcük yuvarlamaları sebebiyle çeşitli kayıpların aslına en uygun şekilde düzeltilmesi yoluna gidilmiştir. Âşık ve şairlerin kısa yaşam hikâyeleri eşliğinde sunulacak destan derlemeleri, destan geleneğinin müzikolojik bakış açısıyla kayıt altına alınmasına hizmet etmektedir.

Halil Alpat, 1947 yılında doğduğunu söyleyen şair Kemerhisar doğumludur. Kendi değimiyle “Hz. İsa gibi ağırdı doğmuşum, beşik görmeden büyümüşüm” der. İneklerin nefesleri ile ısınan bir odada çocukluğu geçmiştir. 7 yaşında okula başlayan Halil’in aynı gün rüyasında yedi yıldırım başına düşmüştür. Annesi hocalardan soruşturur öğrenir, bu çocuğun içine ateş basmışlar derler. Nitekim şairimiz içinde şiir yazma ateşi ile hayata tutunmaktadır demek, çok da yanlış olmayacaktır.

Kültür Bakanlığı, Niğde Müzesi’nde görev almış, sonrasında terzi olarak hastanede çalışmaya başlamıştır. Siyasal görüşleri dolayısıyla sürekli tayin görmüştür. Bâdeli bir âşık olan Alpat, şiirlerini çok okuduğu Ömer Hayyam’ın elinden bâde içtiğini dile getirmektedir. Şiirlerinde “Halîlî” mahlasını kullanmaktadır. Bâde içerek âşık olma geleneği, Türk Dünyasında önemli bir olgudur.

106 yaşında rahmetli olan Ananesi Halime Arık’da türkü yazıp, söylemiştir. Eşine yazdığı türküleridir. 19. yüzyılda Sultan Abdülhamid Niğde’ye geldiğinde, “Şiir okuyacak

adamınız yok mudur?" diye sorunca Halime Hanımı kolundan tutup Sultan'ın karşısına götürürler. Halime Ana'da Sultan'a bu türküyü yakar.

Köşke giderim köşke	He de bakayım oğlan	Sana halı dokurum	He de bakayım oğlan
Cevizi oya oya	Çıran yakayım oğlan	Alır Bor'da satarsın	Çıran yakayım oğlan
Alsaydım beni keşke	İstedğin yirlere	İrrahat ettiririm seni	İstedğin yirlere
Severdin doya doya	Gece çıkayım oğlan	Yan gelirde yatarsın	Gece çıkayım oğlan

(KK.3)

Aileden müzik ve şiir geleneğini öğrenmiş olan Halil Alpat, şiirlerinin yanı sıra melodileri ile aktardığı destanlarıyla da bir âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. "Eski zamanda bir kızı çok beğendim ama anam tırnakları boyalı diye bana almadı. Âşık olduğum kıza yazdığım destanı o günkü ağız ile anlatayım." Âşık Halilî'nin ağzından derlenen "Ayrılık Destanı"na ait nota ve söz derlemesi Resim 3'de sunulmuştur.

YÖRESİ
KEMERHİSAR / NİĞDE
KİMDEN ALINDIĞI
AŞIK HALİLİ
SÜRE: SERBEST

Ayrılık Destanı

DERLEYEN:
TİMUR VURAL
DERLEME TARİHİ
15 OCAK 2018
NOTAYA ALAN
TİMUR VURAL

Naz lım ben den ay rı çek me gö çü nü
Ya şa mam dün ya da se ni an ma dan

ol mu ya lım aş lı ke rem bi çi mi
ka ça lım sev gi lim bu ban duy ma dan

ay rı lır sak aş kın ya kar i çi mi
biz de mu rat a la lım ya lan dün ya dan

Bİ zi böy le den fe lek sev di ğim
biz de ef ler gi bi gül sek sev di ğim

Nazlım benden ayrı çekme göçünü
Olmayalım aslı kerem biçimi
Ayrılırsak aşkın yakar içimi
Bizi böyle eden felek sevdiğim

Yaşamadan dünyada seni anmadan
Kaçalım sevgilim buban duymadan
Bizde murat alalım yalan dünyadan
Bizde eller gibi gülsek sevdiğim

Aklımı başında aldın götürdün
Harap ettin beni yaktın bitirdin
Bir zamanda sen koynunda yatırdın
Ne var yine öyle olsak sevdiğim

Saçın getir üstüme yorgan edeyim
Çıkıp şu dağlara fiğan edeyim
Ne olur üstümüze örtsek sevdiğim

Baban başkasına vermek istiyor
Gönül daim seni görmek istiyor
Bir kavli kuralım varmak istiyor
Sözümüz böyleydi ne oldu sevdiğim

Bu aşkı çekenin ne olur niceşi
Eller güler oynar gerdek gecesi
Nikâhımızı kuysın cami hocası
Ne olur teni tene sarsak sevdiğim

Resim 6. Âşık Halilî'ye Ait Olan "Ayrılık Destanı" Derleme Notası⁷

⁷ Âşık, bu destanın 4. Beytindeki bir dizeği hatırlayamamıştır.

Âşık Halîlî'ye ait olan bu "Ayrılık Destanı", Hicaz beşlisi üzerine inşa edilmiştir. Oldukça dar bir ses alanına sahip olan bu kalıp-ezgi her dizek için küçük farklılıklar göstermekle beraber, altı beyitin tamamında aynı kalıp-ezginin icra edilmesiyle oluşmuştur. Sadece iki sözü nota üzerine alınan destanın melodik yapısı, bu tür için uygun bir karakterdedir. Ezgi notaya alınırken özellikle halk müziği icrasında kolaylık sağlanabilmesi için karar perdesi Dügah (La) sesi üzerine aktarılmıştır. Aşığın icra ettiği karar sesi ise portenin birinci çizgisinde yer alan Hüseyini Aşiran (Mi) perdesidir.

Toplum vicdanında büyük acılar yaratan olaylar âşıkları harekete geçirir. Halil Alpat'ın ifadesiyle Adnan Menderes'in 1 Mart 1972 tarihinde suikaste uğrayan oğlu, "Yüksel Menderes'in Destanı" nın söz derlemesi buna güzel bir örnektir.

Acı bir haberdir yurda duyuldu	Caddeler sokaklar bütün tıkanı	Sadettin Bilgiç ile o Faruk Sukan
Menderesin oğlu diye anıldı	Saf saf oldu millet yollar kapandı	İşte bunlar sana gözyaşı döken
Yorgana sarılmış ölü bulundu	Ağlayan gözlere mendil tıkanı	Yüksel'in diyerek boynunu büken
Yüksel'im diyerek annen geliyor	Yüksel'im diyerek annen geliyor	Çırpınıpta sana annen geliyor

(KK.3)

Âşık Halîlî "Yüksel Menderes'in Destanı" ile "Ayrılık Destanı" nı aynı kalıp-ezgi ile seslendirmiştir. Bu sebeple tekrardan notaya alınmamıştır. Görüldüğü üzere üzüntülerini aktardığı iki destanda da aynı kalıp ezgiyi kullanması, destan-anlatı tekniğini doğrular niteliktedir. Sözlerin edâsı kalıp ezginin seçiminde büyük önem arz etmektedir. Hicaz dizisi içinde kullanmış olduğu artık ikili aralığı ile âşık, bu acılı anlatıyı daha belirginleştirmektedir.

Fahrettin Dolgun, Kayseri'nin Yahyalı İlçesi'nde 1959 yılında doğmuştur. Anne tarafından Niğdeli olan âşık, kendisini Niğdeli olarak tanımlamaktadır. Gençlik yıllarında etrafında bağlama çalan biri olmadığı için kendi kendine bu sazın icrasını öğrenmiştir. 1996 yılında Niğde'ye yerleşen Dolgun, rahmetli Emin Özdemir'in çok desteklerini görmüş ve "Fahrâni" mahlasını ondan almıştır. "Ben eskiden şiir yazamazdım. Şairler yazdıkları destanları getirirler, ben de o destanları kasete bağlamam ile çalıp, söyleyip, kaydederdim. Bunun karşılığında bir lira alırdım(KK.6). Âşık bu dedikleriyle destancıların bir kısmının sadece şair olduklarını vurgulamıştır. Bu tür destancıların destanlarını ya şiir olarak okudukları ya da sesi güzel olan saz sanatçılarına söyleterek kaydettikleri, kasetleri dinleterek destan sattıkları anlaşılmaktadır.

Kişisel görüşmeler esnasında Âşık, seslendirdiği birçok türkü ve karşılamanın yanı sıra kendisine ait bir destanı da havalandırmıştır. Destana ait söz ve ezgi derlemesi Resim 5. de sunulmuştur. "*Sene bindokuzyüz doksan dokuzda Yalova de deprem olur âşık olarak bize de destanını yazmak düştü*" der Âşık.

YÖRESİ
NİĞDE

KİMDEN ALINDIĞI
AŞIK FAHRANI
SÜRE: SERBEST

Yalova Depremi Destanı

DERLEYEN:
TİMUR VURAL
DERLEME TARİHİ
16 OCAK 2018
NOTAYA ALAN
TİMUR VURAL

SAZ

4

3 3 3 3 3

Bir uğultu duy dum sa a tin ü çü sal la nır bi na nın kal bi min i çi

7

3 3 3 3 3 3 3 3

Yük le dik ö te ye on beş bin gö çü ki me ne di ye lım mev lâ nın i şî

10

SAZ

13

3 3 3 3 3 3 3 3

Et ho cam bir du a di ye lim a min kı ya met mi ko pu yor va kıt mı ya kın
Niğ de miz de koş tu yar dı ma koş tu cö mert hal kı ba kın e li ni aç tı

16

3 3 3 3 3 3 3 3

geç tik mar ma ra dan ca nı mız sa kın ki me ne di ye lım mev lâ nın i şî
ga vur dev let le ri bi le şaş tı ki me ne di ye lim mev la nın i şî

Aşığın Ön Sözü: Sene bin dokuz yüz doksan dokuzda Yalova'da bir deprem oldu aşığın olmanın kağırı budur ki bize de destanını yazmak düştü.

Bir uğultu duyduym saatin üçü	Et hocam bir dua diyelim âmin	Niğde'miz de koştı yardıma koştı
Sallanır minare kalbimin içi	Kıyamet mi kopuyor vakıt mı yakın	Cömert halkı bakın elini açtı
Yükledik öteye onbeşbin göçü	Geçtik Marmara'dan canımız sakın	Gavur devletleri bile şaştı
Kime ne diyelim Mevla'nın işi	Kime ne diyelim Mevla'nın işi	Kime ne diyelim Mevla'nın işi

Resim 7. Âşık Fahrani'ye Ait "Yalova Depremi Destanı" Derlem Notası

Âşık Fahrani'ye ait olan bu destan, kalıp-ezgi tipinde değildir. Ezgi yapısı uzun hava karakterindedir. Hüseyini dizisi üzerine kurulmuş olan uzun hava, bozlak özellikleri de sergilemektedir. Tiz karar sesi civarından başlayan ezgi, kademeli olarak inerek karar sesine ulaşmaktadır. Ezgi notaya alınırken özellikle halk müziği icrasında kolaylık sağlanabilmesi için karar perdesi Dügah (La) sesi üzerine aktarılmıştır. Diyapazona göre aşığın icra ettiği karar sesi ise, portede ikinci boşlukta yer alan Irak (Fa diyez) perdesidir. Destan, ikinci çizgi Rast (Sol) perdesiyle ile tiz Muhayyer (La) perdelerini kapsayan dokuzlu bir ses alanına sahiptir.

Nisari Özdağın 1942 yılında, Niğde Merkezine bağlı Gösterli Köyü'nde doğmuştur. Sanat Enstitüsü mezunu olan şair, çeşitli konularda destanlar kaleme almıştır. Destanlarını kalıp-ezgilerle havalandırmamış olsa da, şaire ait güncel destan örnekleri için bu kısımda bir

bahis açılmıştır. Kendisinin oluşturduğu bir karakter olan ve hasretlik çeken Hatçe'nin destanını aktarır. "Ali, davul zurna ile askere gittiği zaman, Hatçe ağlar ağlar sonra düşünür 'Ben niye ağlıyorum ki, asker karısıyım şimdi, bu şereftir böyle bir şeref bana verilmişken ağıt yakışır mı bana' der ve 'Asker Karısı Destanı'nı söylemek için gözlerini evin tavanına diker ve başlar.":

Yardan ayrılması elbet güç olur	Ali'm gitti vatan için, yar için	Bu ayrılık men eyledi zârimi
Vatan yoksa ne gerektir can bana,	Bekçi oldu namus için ar için	Kimse mahsun görmesin didarimi
Asker karısının başı yücolur	Bülbülün canı feda gülzâr için	Yarım vatan bekler, bende yârimi
Sen git yârim, şeref bana şan bana	Bir şeref ki yakışmaz figân bana	İbadettir, her geçen bir an bana

(KK.5)

Nisari Özdoğan'ın 13 Mayıs 2014'de Manisa'nın Soma ilçesinde gerçekleşen maden kazasında canını yitiren 301 madenci için yazdığı "Soma'dan Veda Destanı" toplumun acılarını aktarıldığı güzel bir örnektir;

Mayısın on üçü iki bin on dört
Bir can pazarı ki! durası değil
Üşüyorum kardeş üzerimi ört
Ecel, git başımdan sırası değil

Yanma kara elmas! Burada yanma
Yansan da, ölümden korkuyor sanma
Vatan için canım fedadır amma
Bu düşman kurşunu yarası değil

Bir helallik alamadım eşimden
Yavrularım el salladı peşimden
Bu senaryo gitmez idi düşümden
Ölüm haktır amma; burası değil

Gelir iken döneceğiz, sansak da
Kader deyip canımızı sunsak da
Sizi üşütmedik, bizler yansak da
Derdimiz bir ekmek parası deyil

Bir nefes, canları ediyor heder
Kimi ağlar, kimi feveran eder
Bu toplu yürüyüş nereye gider
Elbette askerlik kurası değil

Sabırla katlandık biz bu beise
Aile efradım; düşme yeise
Rızık için ölmek şehitlik ise
Rabb'im bilir, benden sorası değil

Kömür tozu kattım alın terime
Oğlum nöbetimi alsın yerime
Devlete emanet yetimlerime
Kimsenin bir tokat vurası değil

Olsun arkamdan bir dua edenim
Derinde kalmasın cansız bedenim
Yıkamayın! madalyam'dır o benim
Yüzümdeki; namus karası değil

(KK.5).

SONUÇLAR

Anadolu folklorunda önemli bir tema olan "destan-anlatı" geleneğine yönelik yapılan bu çalışma kapsamında;

- Destan-anlatı geleneğinin 1980'li yıllara kadar yaşatıldığı,
- Destan-anlatı türüne ait örnekler tespit edilmiş olsa da geleneğin günümüzde yaşamadığı,
- Destan satan âşıkların ellerinde destan metinleri ile gezerken sesleriyle veya teyp vasıtasıyla destanları okudukları,
- Okunan destanların toplum tarafından büyük ilgi gördüğü,
- Destan satmanın bir geçim kapısı olduğu,
- Destan satanların yakın dönemlerde meydana gelmiş olan ve toplum vicdanında önemli izler bırakmış olaylar ile güldürü tarzı konuları tercih ettikleri,

- Destanların sadece uzun hava türünde olmadıkları, kırık hava ve kırık ile uzun hava türlerinin birlikte seslendirildiği destanların olduğu,
- Niğde’de bozlak türünü andıran bir destanlar derlenmesinin, kültürel coğrafyayla bağlantılı bulunduğu,
- Okunan destanların büyük bir kısmının kalıp-ezgiler yardımıyla icra edildiği, bir kısmının ise uzun hava tarzı serbest melodilerle seslendirildiği,
- Derlemesi yapılan eserlerde kullanılan dizilerin Nikriz, Hüseyini ve Hicaz özellikleri gösterdikleri,
- Destan konusuna göre kalıp-ezgi seçildiği, güldürü tarzındaki bir destanda oyun havası özellikleri sevilirken, ayrılık konulu bir destanda daha dramatik ve ağdalı ezgiler seçildiği,
- Hem bağlama eşliğinde, hem de sadece ses ile destan havalandırıldığı,
- Niğde ilinde yakın döneme kadar çok canlı bir destan geleneği olduğu ve 19. yüzyılın başlarından itibaren takip edilebildiği,
- Destancıların Niğde’nin Perşembe Pazarı ile Amele Pazarı bölgesinde, Bor İlçe’ sindeyse pazar yerinde destan sattıkları,
- Destan satanların bazılarının destanlarını kasetlere bazı saz sanatçılarına kaydettirdikleri,
- Destan satanların âşık ve şairlerden oluştuğu,
- Destan metinlerinin mutlaka basılı olduğu, sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aşkun, Vehbi Cem (1998) “Edebi Folklorumuzda Boz Ayran”, *Altıncı Şehir*, Sayı:9, s.47-48, Sivas
- Bakırcı, Nedim (2017) “19. Yüzyıl Âşıklarından Niğdeli Aşık Tâhirî” Kömen Yayınları, Konya.
- Beyhan, Ali İhsan (2006) “Yöremizden Çevremizden Mani, Nini, Ağıtlar”, Önder Matbaacılık, Ankara
- Boratav, Pertev Naili (2013) “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” Bilge Su Yay. Ankara
- Boratav, Pertev Naili (2012) “Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği” Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Cunbur, Müjgan (2008) “Karacaoğlan” Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, Özkul (1996) “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Destan Türü Monografisi” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Demiralp, Burhan (1988) “Ahmet Kutsi Tecer’in Halk Bilimi ile İlgili Çalışmaları”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Duygulu, Melih (2014) “Türk Halk Müziği Sözlüğü” Pan Yayıncılık, Ankara
- Elçin, Şükrü (2003) “Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu”, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Haz. Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s:18-27
- Ergün, Sadettin Nüzhet (1938) “Türk Şairleri”, Cilt:2, İstanbul.
- Galanti, Avram (1950) “Niğde ve Bor Tarihi” Tan Matbaası, İstanbul.
- Gazimihal, Mahmut Ragıp (1961) “Musiki Sözlüğü”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

- Karasoy Y. (1991) "Destan Kavramı", *Milli Folklor*, 2 (10) Yaz, s.37-42
- Kaya, Doğan (1985) Bir Destan Kahramanı Mihrali Bey, Halk Kültürü Araştırmaları, Cilt: 4, s.81-94, İstanbul
- Köprülü, Mehmet Fuat (2004) "*Türk Şazşairleri*", Akçağ Yay., Ankara.
- Köprülü, Mehmet Fuat (2009) "*Türk Edebiyatında Mutasavvıflar*" Akçağ Yayınları, 11. Baskı, Ankara
- Ozanoğlu, İhsan (1940) "*Âşık Edebiyatı, Medhal*", Şenkıral Matbaası, Kastamonu.
- Özbek, Mehmet (1992) "Türk Halk Müziğinde Ayak Tabirinin Yanlış Kullanışı Üzerine" Editör Salih Turhan, *Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- Özbek, Mehmet (2014) "*Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*" 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara
- Özmel, İsmail (2009) "*Niğdeli Şair ve Yazarlar*" Tekten Matbaa Basın Yay., Niğde.
- Pişmalık, Uğur (2015) "Bir Eski Zaman Masalcısı; Tarsuslu Destancı Dede Yusuf Işık", *Altınşehir Adana*, Sayı: 29, 31 Ekim 2015, Adana.
- Saygun, Ahmet Adnan (1937), "*Rize, Artvin ve Kars Havâlisi Türkü, Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malûmat*" Nümune Matbaası, İstanbul.
- Sipos, Janos (2009) "*Anadolu'da Bartok'un İzinde*" Çev. Sanat Deliorman, Pan Yay. İstanbul.
- Szilágyi, Szilárd (2007), "*Ignác Kúnos*", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Talibi, Coşkun (1946) "*Dolaştı Dünyayı Aldı Eline*", Sivas.
- Vural, Feyzan Göher (2013) "Manas Destanı'ndaki Müzikal Ögeler", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Yıldırım, Dursun (2003) "Türk Kahramanlık Hikâyeleri", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Haz. Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Yıldız, Naciye (2009) "Türk Destancılık Geleneği", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 1, Ankara.
- Yıldızkaya, Ömer Faruk (1986) "Emirdağlı Âşık Yaşar", *Türkeli Gazetesi*, 13 Haziran 1986, Emirdağ/Afyon
- Yılmaz, Güneş (1996) "", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Yönetken, Halil Bedi (2017) "*Folklor Dersleri*" Haz.: Yavuz Daloğlu, Opus Kitap, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Odabaşı, Şuayip (29 Ağustos 2009 tarihli), "Destan Yakıcılar", <http://blog.milliyet.com.tr/-destan--yakicilar/Blog/?BlogNo=200155>, (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2018)

Kaynak Kişi Bilgileri

- Kaynak Kişi (1): Sabri Özdağ, Doğ. Tar. 1954, Merkez/Niğde-15 Ocak 2018
- Kaynak Kişi (2): Fikret Dikmen, Doğ. Tar. 1950, Bor, Gökbez Köyü/Niğde-15 Ocak 2018
- Kaynak Kişi (3): Halil Alpat, Doğ. Tar. 1947, Kemerhisar/Niğde-15 Ocak 2018
- Kaynak Kişi (4): Özcan Çoban, Doğ. Tar. 1959, Gökbez Köyü/Niğde- 16 Ocak 2018
- Kaynak Kişi (5) Nisari Özdoğan Doğ. Tar. 1943, Gösterli Köyü/Niğde-17 Ocak 2018
- Kaynak Kişi (6) Fahrettin Dolgun, Aşık Fahrani, Doğ. Tar. 1959, Yahyalı/Kayseri, 17 Ocak 2018
- Kaynak Kişi (7) Azmiye Göher, Doğ. Tar. 1925, Merkez/Niğde-09 Şubat 2017